

Przemysław BROM (Katowice)

Akademia Techniczno-Humanistyczna Bielsko-Biała

UDK 811.163.4.09(497.16)

SPOŁOLECZNE UWARUNKOWANIA FUNKCJONOWANIA JĘZYKA NA PRZYKŁADZIE WSPÓŁCZESNEGO STANDARDU CZARNOGÓRSKIEGO

Jezik je instrument društvene komunikacije i osnova njene kulture. Analiza jezičke situacije na određenom području polazi od društvene situacije, koja je determiniše. Uz jezik, narodni identitet oblikuje državna struktura, teritorija, istorija, različiti oblici narodne kulture i dr. Analizirajući odnos između kulturnoga identiteta i jezika u Crnoj Gori, može se postaviti pitanje: postoji li određeni crnogorski kulturni identitet kao bitan dio društvene strukture? Na južnoslavenskim području postoji zajednički slavenski jezički sistem, čiji sociolingvistički podsistemi funkcionišu kao narodni standardi, pojačavajući kulturni identitet njegovih korisnika. Hrvati, Crnogorci, Bošnjaci i Srbi nazivaju svoj jezik sopstvenim imenom. Takva situacija najbolje izražava savremene sociolingvističke tendencije te je rješenje koje omogućuje za svaki post-jugoslavenski narod dalje njegovanje vlastitoga jezičkog identiteta.

Język narodu i państwa jest instrumentem społecznej komunikacji i podstawą jego kultury. Analizę sytuacji językowej na danym terytorium i w określonej przestrzeni czasowej zacząć należy od sytuacji społecznej, która ją determinuje. Ma na nią wpływ szereg elementów struktury społecznej. Badacze wskazują na grupę stałych elementów w relacji społeczeństwo-język, które powodują traktowanie języka jako swego rodzaju fenomenu społecznego – *lustra* w którym odbija się obraz społeczeństwa. Zależność ta nie polega na wzajemnej nierozłączności, lecz na uzupełnianiu się i uwarunkowywaniu. Socjolingwista Fernando Rosi-Landi pisze, że *o czymś, co da się opisać jako język bez społeczeństwa, w najlepszym*

wypadku można powiedzieć, że jest to martwy język.¹

W analizie literacko-językowej sytuacji w Czarnogórze należy wziąć pod uwagę: 1) tradycję językowo-piśmienniczą, 2) uwarunkowania społeczne oraz 3) sytuację narodu czarnogórskiego, jak również innych narodów i mniejszości narodowych w Republice Czarnogóry.

Język, którym posługują się mieszkańcy Czarnogóry jest systemowo bliski językom używanym w Bośni i Hercegowinie, Chorwacji czy Serbii. Narody mieszkające na obszarze dawnej Jugosławii posługują się językami, które wzajemnie rozumieją. Faktem jest również istnienie różnic i elementów charakterystycznych w każdym z tych języków. Język czarnogórski posiada szereg elementów specyficznych, które jednakże nie uniemożliwiają jego użytkownikom komunikacji z pozostałymi narodami obszaru sztokawskiego.

Jednym z najistotniejszych elementów tożsamości kulturowej i państwowej jest język. Oprócz języka tożsamość determinuje struktura państwa, terytorium, historia, różne formy kultury narodowej itd. Analizując stosunek tożsamości kulturowej i języka w Czarnogórze można zapytać: czy istnieje odrębna czarnogórska tożsamość kulturowa jako ważny element struktury społecznej i czy można zatem mówić o języku czarnogórskim jako niezależnym bycie? Należy zaznaczyć, że tożsamość kulturowa każdego społeczeństwa jest wynikiem prowadzonej na tym polu polityki państwa, a w Czarnogórze, poza kilkoma próbami w latach dziewięćdziesiątych, nie udało się wypracować pomysłu na strategię w tym zakresie. Pod pojęciem *polityka językowa* rozumiemy *zespół dyrektyw dotyczących kształtowania stosunku społeczeństwa do języka*². Inna definicja wskazuje na cel, który polityka językowa ma osiągnąć: *zespół środków przedsięwziętych w celu wywołania zaplanowanych zachowań społecznych w dziedzinie języka*.³ Wydaje się więc ważnym celem kształtowanie w społeczeństwie takich postaw wobec języka, które wypływają z traktowania go jako wartości nadrzędnej. Działania do tego prowadzące polegają m.in. na umiarkowanym interwencjonizmie o charakterze informacyjnym. Jednocześnie celem jest wykształcenie w

¹ F. Rosi-Landi: *Jezik kao rad i kao tržište*. „Rad” Belgrad, 1982, str. 21.

² Por. H. Kurkowska: *Polityka językowa a zróżnicowanie społeczne współczesnej polszczyzny*. W: *Socjolingwistyka 1*, Katowice 1977.

³ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław 1993, s. 408-409.

społeczeństwie akceptacji faktu, że język jako twór żywy ulega ciągłym zmianom, które są nieodzownym elementem jego rozwoju. Wykonawcami polityki językowej powinny być instytucje państwowe i samorządowe wszystkich szczebli a także szkoły, media itp. W czasie istnienia Socjalistycznej Federalnej Republiki Jugosławii polityka językowa prowadzona była w sposób niekonsekwentny i funkcjonowała na dwóch poziomach: oficjalnym i nieoficjalnym.⁴ Istnienie wielu dwuznaczności w sferze oficjalnej miało również negatywny wpływ na jej prowadzenie.

Specyficzna sytuacja polityczna w Czarnogórze sprawiła, że tożsamość kulturową w większym stopniu niż świadoma polityka kształtowała mentalność. Cała struktura państwowa Czarnogóry (polityka, media, edukacja) oddalała ludzi od kultury wysokiej i tym samym uniemożliwiała osiągnięcie wyższego stopnia świadomości kulturowej. Sytuacja ta uległa poprawie dopiero w kilku ostatnich latach XX wieku i to nie tylko dzięki zmianom w polityce, lecz również działalności jednostek i niektórych instytucji, które nie tworzą jednakże wspólnego systemu w ramach struktur państwowych. Wydarzenia pierwszych lat nowego stulecia otworzyły nowe perspektywy przed językiem czarnogórskim, chociaż w dalszym ciągu borykano się z podstawowymi problemami – przykładem może być sytuacja w czarnogórskim szkolnictwie, w którym w 2001 roku 95% podręczników przeznaczonych dla szkół średnich i wyższych napisanych było w dialekcie *ekawskim*.⁵

Rozpad jugosłowiańskiej wspólnoty językowej i spowodowana tym potrzeba unormowania własnego języka była tym ważniejsza, im bardziej ma się na uwadze fakt, że żadna działalność związana z językiem na tamtym obszarze nie miała wyłącznie wymiaru naukowego – zagadnienia języka zawsze reprezentowały szersze problemy społeczne i polityczne.

Bośniacy, Chorwaci, Serbowie i Czarnogórcy oficjalnie używali języka opartego na sztokawskiej podstawie dialektalnej, który nigdy w historii nie uzyskał wspólnej nazwy. I chociaż przez większą część XX wieku mówiono o *języku serbsko-chorwackim* / *chorwacko-serbskim*, to Chorwaci nazywali go *chorwackim* a Serbowie *serbskim*. Również w Bośni od początku XX wieku istniała tendencja do nazywania używanego tam

⁴ Por. B. Oczkova: *Wpływ polityki językowej w Jugosławii na normę języka chorwackiego*. W: *Bulletin de la société polonaise de linguistique*. Fasc LVIII 2002.

⁵ Por. M. Nikčević: *Jezik između domovine i stranputica*. W: *Ogledi / studije / susreti. Apologetika crnogorskog jezika*. HCDP Croatica-Montenegrina RH. Osijek 2004, s. 20.

języka *bośniackim*. W Czarnogórze w pewnych okresach historycznych funkcjonowała nazwa *język czarnogórski*. Wspomina o nim również Vuk Karadžić, pisząc w 1837 roku, że francuski pułkownik Vijala de Somijer mówił o *języku czarnogórskim jako o dialekcie greckim*. Pół wieku później Lubomir Nenadović stwierdza, że *język którego się używa w Czarnogórze jest odmienny od używanego w Nowym sadzie i Belgradzie*.

Język serbsko-chorwacki/chorwacko-serbski pod tą nazwą obecnie nie istnieje. Językami urzędowymi są odpowiednio chorwacki, serbski, czarnogórski i bośniacki. Dla niektórych badaczy osiągnięcie statusu języka urzędowego jest jednym z ważniejszych – jeśli nie najważniejszym – wyznacznikiem odrębności językowej danej narodowości. Podstawowym problemem procesu dalszego definiowania i konstytuowania języka czarnogórskiego jest brak w przeszłości rzeczywistego modelu polityki na polu kultury. Również obecnie polityka językowa prowadzona jest w sposób nie do końca konsekwentny – obok oczywistej chęci podkreślania niezależności językowej zauważyć można tendencję do „wyciszania” nastrojów pro-czarnogórskich. Na tym tle nazywanie języka używanego w Czarnogórze *czarnogórskim* jest wyznacznikiem wysokiej świadomości kulturowej społeczeństwa czarnogórskiego, osiągniętej mimo niesprzyjających warunków politycznych. Język jest w tym przypadku realizacją stanu ducha i manifestacją duchowej jedności narodu.

Na obszarze południowosłowiańskim istnieje wspólny słowiański system językowy, którego socjolingwistyczne podsystemy funkcjonują jako standardy narodowe, wzmacniając tym samym tożsamość kulturową ich użytkowników. Mamy więc jeden językowy system sztokawski i kilka odrębnych standardów językowych. Zarówno Bośniacy, Chorwaci, Czarnogórcy jak i Serbowie nazywają swój język zgodnie z nazwą narodu i państwa w którym żyją. Sytuacja taka wydaje się najlepiej odzwierciedlać współczesne tendencje socjolingwistyczne, jest ona jednocześnie rozwiązaniem umożliwiającym każdemu z narodów post-jugosłowiańskich dalsze pielęgnowanie własnej tożsamości językowej.

Bibliografia:

Bobrownicka, M.: *W kręgu słowiańskiego mitu. W: Narkotyk mitu. Szkice o świadomości narodowej i kulturowej Słowian zachodnich i południowych*. Red. M. Bobrownicka, „Universitas”, Kraków 1995

Bońkowski, R.: *Próby różnicowania języka serbsko-chorwackiego na przykładzie języka Bośniaków*. W: *Język wobec przemian kultury*. Red. E. Tokarz. Katowice, 1997

Dalewska-Greń, H.: *Języki słowiańskie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Red. K. Polański. Wrocław 1993

Geremek, B.: *Tożsamość Europy Środkowej. Złudzenia i rzeczywistość*. W: *Tożsamość w czasach zmiany*. Red. K. Michalski. "Znak", Kraków 1995

Kategoria narodu w kulturach słowiańskich. Red. T. Dąbek-Wirgowa i A. Makowiecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993

Kurkowska, H.: *Polityka językowa a zróżnicowanie społeczne współczesnej polszczyzny*. W: *Socjolingwistyka 1*, Katowice 1977.

Nikčević, M.: *Jezik između domovine i stranputica*. W: *Ogledi / studije / susreti. Apologetika crnogorskog jezika*. HCDP Croatica-Montenegrina RH. Osijek 2004

Oczkova, B.: *Wpływ polityki językowej w Jugosławii na normę języka chorwackiego*. W: *Bulletin de la société polonaise de linguistique*. Fasc LVIII 2002.

Popowska-Taborska, H.: *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991

Rosi-Landi, F.: *Jezik kao rad i kao tržište*. „Rad” Belgrad, 1982

Spagińska-Pruszk, A.: *Język –naród-państwo (dylematy językowe narodów Jugosławii)* W: *Riječ*, god.11, sv.1, Rijeka, 2005

Tokarz, E.: *Mit wspólnoty Słowian południowych i jego konsekwencje (na przykładzie narodów dawnej Jugosławii)*.W: *Rozpad mitu i języka?* Katowice 1992

Przemysław BROM

Social Conditioning of Language Functions on the Basis of the Contemporary Montenegrin Standard

The language of a nation and its country is an instrument for social communication and the basis for the culture of the nation. The analysis of the situation of the language used on the given territory and during specific time space should be initiated with the social situation which determines the circumstances of the language. The identity is formed by language and by the structure of the country, its territory, history, various forms of the national culture, etc.

Analysing the relation between the cultural identity and the language in Montenegro, a question may be asked if there is a separate Montenegrin cultural identity which can be considered a significant element of the social structure.

There is a common Slavonic language system in the South Slavonic area. Its sociolinguistic sub-systems function as national standards. They strengthen the cultural identity of their users. Croatians, Montenegrins, Bosnians, and Serbs give their language the name of their nation and the country where they live. That situation seems to reflect the contemporary sociolinguistic tendencies in the best way. At the same time it is the solution enabling each post-Yugoslavian nation to cherish its own language identity.